

Ryszard STRZELECKI

OGÓLNOPOLSKA SESJA NAUKOWA DLA UCZCZENIA
200 ROCZNICY USTANOWIENIA KONSTYTUCJI 3 MAJA
W WYŻSZEJ SZKOLE PEDAGOGICZNEJ W RZESZOWIE

Obchody jubileuszowe 200 rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja dobiegają końca. Złożyło się na nie wiele znaczących imprez w kraju i za granicą, m.in. sesja naukowa w Polskiej Akademii Nauk i na Zamku w Warszawie, konferencje w Bloomington (Stany Zjednoczone), w Wenecji (Włochy) i w Blois (Francja). Niedawno ukazały się też obszerne jubileuszowe tomy publikacji: *Sejm Czteroletni i jego tradycje* pod red. J. Koweckiego i *Konstytucja 3 Maja w tradycji i kulturze polskiej* pod red. A. Barszczewskiej-Krupy.

W szeregu tych doniosłych wydarzeń naukowych należy umieścić jeszcze jedno, chyba już ostatnie w roku jubileuszowym — Ogólnopolską Sesję Naukową zorganizowaną w dniach 7—9 października 1991 r. w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie. Organizatorem imprezy był Instytut Filologii Polskiej, w gruncie rzeczy zaś Zakład Literatury Staropolskiej i Polskiego Oświecenia, który sesję zainicjował i przejął na siebie ciężar prac przygotowawczych. Od początku przedsięwzięcia patronował Jego Ekscencja ks. abp Ignacy Tokarczuk, ordynariusz diecezji przemyskiej. Obrady przebiegające pod hasłem: *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka* zgromadziły wybitnych historyków literatury, językoznawców oraz specjalistów z zakresu historii państwa i prawa. Reprezentowali oni ważniejsze ośrodki naukowe w kraju: Polską Akademię Nauk oraz Uniwersytety: Warszawski, Wrocławski, Gdański, Łódzki, Śląski i Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Sesja, wprawdzie okolicznościowa, miała charakter zdecydowanie naukowy. Ustalenia zaprezentowane przez prelegentów i uczestników obrad nie tylko poszerzają wiedzę o polskim Oświeceniu, ale — co ważniejsze — składają do ponownego, krytycznego wejrzenia w stan wiedzy o epoce staniśławowskiej, co w dalszej perspektywie może przyczynić się do rewizji istniejących sądów.

Referaty pierwszego dnia dotyczyły rezonansu, jaki ogłoszenie Ustawy Rządowej z 3 maja 1791 r. wywołało w literaturze i kulturze polskiej. Traktował o tym referat prof. T. Kostkiewiczowej (PAN) *Poeci polscy schyłku XVIII wieku o Konstytucji 3 Maja*. Dotyczył przemian i polaryzacji poezji okolicznościowej, związanej z ogłoszeniem Ustawy oraz sposobów poetyckiego ujęcia samego wydarzenia — jako manifestu wolności, zwrotu dziejowego, czy wreszcie dzieła Bożej Opatrzności.

To ostatnie — sakralizacja uchwalenia Konstytucji zostało omówione szerzej w referacie dr A. Grześkowiak-Krwawicz *Konstytucja 3 Maja. Narodziny mitu*. Powstanie mitu wiąże autorka z nadziejami, kształtującymi się z narastaniem zagrożeń zewnętrznych oraz z poczuciem opatrnościowego charakteru wypadków. Na kształt mitu wpływała także pamięć o pojednaniu stanów i „despotyzmie” króla, którego „zdrada” utrwaliła się w świadomości społecznej. Wiele miejsca poświęciła też autorka „czarnej” legendzie Konstytucji, uformowanej przez przeciwników Ustawy Rządowej z dnia 3 maja. O nikłej żywotności tej legendy przesądził rychły upadek państwa.

Do literackiej tradycji Konstytucji 3 Maja nawiązał prof. J. Starnawski (UŁ). Jego referat *Konstytucja 3 Maja w literaturze i kulturze polskiej* dotyczył początkowych reakcji na ogłoszenie Ustawy Rządowej, nawrotu tematyki konstytucyjnej w twórczości okresu powstania listopadowego, wreszcie kultu Konstytucji w kręgach Hôtelu Lambert. Swoje rozważania autor doprowadził do czasów odzyskania niepodległości.

Prof. J. Węgiel (WSP Rzeszów) mówiła o języku i stylu Ustawy Rządowej w świetle norm odrodzonego języka epoki Oświecenia.

W drugim dniu największe zainteresowanie wzbudził referat gospodarza sesji prof. P. Żbikowskiego z rzeszowskiej WSP zatytułowany *Potepienie i obrona Ustawy Rządowej z 3 maja 1791 r. Wokół sporu Dyzmy Bończy Tomaszewskiego z Antonim Trębickim*. Referent dokonał wyczerpującej analizy porównawczej politycznych broszur obu uczestników sporu, podkreślając ich przynależność do różnych formacji kulturowych (jeszcze sarmackiej — Tomaszewskiego i oświeceniowej — obrońcy Konstytucji Trębickiego). Wskazał na przeciwny w obu wypadkach sposób argumentacji i stosunek do przemian w Europie oraz na zasadnicze różnice w języku i stylistyce wypowiedzi. Przemysłany dobór autorów broszur (osób znanych, reprezentatywnych w poglądach i poważanych w kręgu własnych stronnictw) nadto wiele wnikliwych uwag stworzyło wyrazisty obraz ówczesnej świadomości politycznej w Polsce.

O stosunku opinii publicznej do S. Małachowskiego w świetle ulotnej poezji politycznej Sejmu Czteroletniego mówiła dr K. Maksimowicz z Uniwersytetu Gdańskiego, dając też przykłady szczególnej uwagi, otaczającej postać marszałka sejmu.

W drugim dniu obrad przeważały referaty historyków, dotyczące problematyki prawnej Konstytucji. Prof. K. Zienkowska z Uniwersytetu War-

szawskiego rozważała problem sformułowany w temacie jej referatu: *Sukcesja tromu w Ustawie Rządowej 3 Maja: koncepcja władzy czy symbol suwerenności?*

Artykuł dra Z. Szczęski (UW) *Między konstytucjonalizmem stanowym a nowożytnym. Ustawa Rządowa na tle współczesnych ustaw zasadniczych* przyniósł wyczerpujące porównanie polskiego dokumentu z bliską mu konstytucją francuską (1791) i amerykańską (1787). Wszelako obok wskazania wielu analogii, autor podkreślił stanowy charakter ustawy majowej, jako wynik społecznego, politycznego i ustrojowego kompromisu twórców i zwolenników reform.

Prof. T. Opas (UMCS) w referacie *Zagadnienie wolności osobistej i własności prywatnej w świetle ustawodawstwa Sejmu Czteroletniego* omówił skomplikowaną sytuację prawną chłopów i mieszczan (szczególnie w miastach prywatnych) w wieku XVIII oraz znaczenie nowej ustawy, zezwalającej na zakładanie nowych miast tylko z ludzi wolnych.

Reformę prawa karnego na Sejmie Czteroletnim przedstawił prof. A. Li-tyński (UŚ). Podkreślił wysiłki ówczesnych pracodawców, zmierzające do jego kodyfikacji (uwzględniającej zniesienie różnic stanowych). Wiele uwag poświęcił specyfice zabiegów reformatorskich, wynikającej z odmienności ustrojowej Rzeczypospolitej, gdzie od dawna przestrzegano wolności i nietykalności osobistej, w przeciwieństwie do Zachodu.

W trzecim dniu sesji odczytano referaty, dotyczące aspektów wyznaniowych ogłoszonej Ustawy Rządowej. Z pozycji teologa naświetlił to zagadnienie ks. bp E. Białogłowski w referacie *Kościół wobec Konstytucji 3 Maja*. Dr M. Ślusarska (PAN) omówiła reakcje na ogłoszenie ustawy w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1791—1792. Wreszcie dr T. Chachulski (PAN) przedstawił tematykę Konstytucji 3 Maja w modlitewnikach XVIII wieku. W najbardziej reprezentatywnym z nich *Nowym nabożeństwie* potraktowano wydarzenie jako cudowną interwencję Bożej Opatrzności.

Referaty popołudniowe umieszczały Konstytucję w kontekście szerszym, wykraczającym poza ramy problematyki polskiej. Prof. Z. Libiszowska (UŁ) mówiła o Konstytucji Stanów Zjednoczonych w opiniach polskich doby Sejmu Czteroletniego. Referat dr M. Jaroszewskiego (UW) dotyczył stosunku Niemców do polskiej konstytucji, zaś mgr A. Pasternak (WSP Rzeszów) mówił o obchodach rocznicowych Konstytucji 3 Maja w środowiskach Polonii amerykańskiej.

W dyskusji podsumowującej sesję tematem kluczowym był stosunek polskiego Oświecenia do religii. Z naciskiem podkreślano potrzebę ustosunkowania się do jednostronnie laickiej orientacji w badaniach nad okresem panowania Stanisława Augusta (K. Zienkowska) oraz do bezkrytycznego ujmowania go w kategoriach i w zależności od Oświecenia francuskiego (P. Żbikowski). Wielokrotnie podkreślano narodowy i swoisty charakter polskiego Oświecenia. Na uwagę zasługuje wypowiedź (niemal koreferat)

M. Ślusarskiej o ortodoksyjności i praktykach religijnych ostatniego króla polskiego, czy utrzymane w podobnym tonie uwagi P. Żbikowskiego o religijności Hugona Kołłątaja.

Wydarzeniem pierwszego dnia sesji było uroczyste spotkanie jej uczestników z JE ks. abp I. Tokarczukiem w refektarzu klasztoru oo. Bernardynów. Gospodarzem spotkania był Ruch Studyjno-Modlitewny „Odrodzenie”. Początek uroczystości uświetnił chór, działający przy Ruchu „Odrodzenie”. Po kolacji ks. arcybiskup odpowiadał na pytania uczestników sesji. Dużo uwagi poświęcił skutkom długotrwałego oddziaływania na świadomość społeczną w Polsce ideologii nienawiści, następnie zaś nakreślił perspektywy przeobrażeń, związanych ze zmianami geo-politycznymi w Europie Środkowej i Wschodniej. Nie zabrakło też nawiązań do czasów Konstytucji 3 Maja i wspólnych doświadczeń dziejowych Polski i wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej, które po okresie zaborów i sowietyzacji dążą do odzyskania niezawisłości i tożsamości kulturowej. Jego Ekscelencja mówił też wiele o Ukrainie oraz potrzebie jej kulturowego i ekonomicznego zbliżenia z Polską.

Początek sesji zbiegł się z inauguracją roku akad. 1991/92 w rzeszowskiej WSP, stąd temat wykładu inauguracyjnego *Wczoraj i jutro Ustawy Rządowej z dnia 3 maja 1791 r.* Wykład został wygłoszony przez prof. P. Żbikowskiego w czasie mszy św. celebrowanej przez JE ks. abpa I. Tokarczuka z okazji rozpoczęcia roku akademickiego w kościele Matki Boskiej Saletyńskiej w Rzeszowie.

Należy podkreślić, że zarówno przygotowanie sesji i publikacji nie byłoby możliwe bez subsydium w wysokości 50 mln zł z Ministerstwa Edukacji Narodowej, a także pomocy prywatnych sponsorów — prezydenta Izby Handlowo-Przemysłowej w Rzeszowie I. Sowińskiej-Bialic, J. Świdra z firmy DIMPEX oraz D. Steczyszyn z firmy „Fama”.